

Divatos könyvgyűjtői területek a könyvnyomtatás kezdetétől napjainkig

Horváth Dezső

Bátorságot ennek a rövid írásműnek a létrehozásához az adott, hogy mind a mai napig nem jelent meg egy átfogó, minden gyűjtői területet érintő összefoglaló erről a témáról.

Magyaroszágon a könyvgyűjtés *Szent István* korában kezdődött. Egy 1150 körül írt okiratból kiderül, hogy egy *Adalbert* nevű főúr, mielőtt Szicíliaba indult volna követnek, minden könyvét a pannonhalmi monostornak adta. Tulajdonképpen ő tekinthető az első ismert magyar könyvgyűjtőnek.

Mátyás király Corvinái már a művelt nyugat színvonalát jelentették. Könyvgyűjteményének gyarapítása tulajdonképpen akkor kezdődött, amikor Beatrix-szal 1476-ban házasságra lépett. Mint érdekességet említem meg, hogy az 1472-ben Budán *Karai László* budai prépost alapította és *Hess András* vezette nyomda termékeiktől Mátyás távol tartotta magát, nem támogatta, különösebben nem is szerette a nyomtatott könyvet. Teljesen közömbös azért nem volt a könyvnyomtatással szemben, mert egy 1479-es rendeletében az egyházakat misekönyveik és breviáriumaik ki nyomtatására utasította.

A mohácsi idők előtt is több magánkönyvtárról van tudomásunk, ezek közül a legnagyobb *Handó György* kalocsai érsek könyvtára volt.

A Mohácsi vész utáni időszak legnagyobb könyvgyűjteménye a gróf Zrínyi család könyvtára volt. *Zrínyi György* horvát bán és *Zrínyi Miklós* a költő gyarapították leginkább a család könyvtárát. A könyvtár a múlt század végén a zágrábi egyetemi könyvtárba került.

Az erdélyi fejedelmek és főurak szintén jelentős könyvgyűjteménnyel rendelkeztek, elég csak *Báthori András* és *Bethlen Gábor* nevét említeni.

A törökök kiűzése utáni időszak a bibliofília virágzásának korszaka volt. A tudósok alapvető munkákkal gazdagították a tudományt, akkori jeles íróink és költőink pedig sokat tettek azért, hogy a főurak figyelmét felhívják az irodalomra. Ez az időszak volt a nyelvújítás kora is. A korabeli írók és költők munkája meghozta az eredményét, egymás után alapították a hatalmas családi könyvtárakat, kisebb könyvtáraknak pedig egész serege támadt. Ebben az időben leghíresebb könyvgyűjtőnk gróf *Teleki Sámuel* udvari kancellár volt. 14 éves korától gyűjtötte a könyveket, melyekről 1796 és 1819 között három katalógust is megjelentetett. Könyvtárának maradvéka ma Marosvásárhelyen található meg. E korszak másik neves gyűjtője gróf *Széchenyi Ferenc* volt.

A XIX. és XX. században a különböző kultúrmozgalmakkal átítatott időben - a két világháború időszakát kivéve - bibliofilánk tovább növekedett. E két században - főleg a múlt század hetvenes éveitől - kidomborodott a magyar nyelvű, -tárgyú és -jellegű gyűjtés. A kor legkiválóbb könyvgyűjtői közül egynéhány: *Ráth György* táblai tanácselnök az 1711-ig megjelent magyar vonatkozású könyveket gyűjtötte. *Goldzicher Ignác* orientalista tárgyú gyűjteménnyel rendelkezett. (Ezt később a jeruzsálemi zsidó egyetem vásárolta meg.) *György Aladár* 1885-ös statisztikájában akkoriban 964 nagyobb magánkönyvtárt ismert 2 282 601 kötettel.

A XX. század egyik legértékesebb magángyűjteménye *Ballagi Aladár* kiváló tudós, író és bibliográfus birtokában volt. Könyvtára 20 000 műből és rengeteg kéziratból állt. Neves könyvtára volt még ebben az időben *Ernst Lajosnak* és báró *Hatvany Lajosnak*.

A könyvgyűjtés forrásai

Egy kis kitéréssel meg kell említenem azokat a forrásokat, amelyekből a gyűjtők beszerezik a ritkaságaikat. A három fő lehetőség: a könyvkereskedés, az antikváriumok és a könyvárverések. Kezdetben persze ez nem volt olyan egyszerű, mint napjainkban. Hazánkban a XV. századig nem volt hivatásos könyvkereskedő. Könyvedvelőink ugyan szép számmal akadtak, de ezek csak ügyel-bajjal, nagy anyagi áldozatok révén, szerencsés alkalom vagy véletlen folytán juthattak egy-két könyvhöz. Ezért ebben az időben terjedelmes magánkönyvtárunk nem is létezett. Hazánk Mátyás korában lett Európa egyik kulturális központja. Uralkodásának vége felé a főurak körében elterjedő könyvszeretet sok könyvkereskedőt vonzott Budára. Az első hivatásos könyvkereskedők - hazai nyomda híján - külföldről, különösen Németországból és Itáliából szereztek be könyvszükségletüket. Köztudott, hogy Hess András nyomdája is azért bukott meg, mert nem tudott termékei elhelyezésével egy helybéli, vagy legalábbis egy hazai könyvkereskedést megbízni.

Első budai könyvkereskedőink: *Feger Tibold* (1484-1498), *Ruem György* (1490-1493) és *Pap János* (1498-1515) voltak. Ismertebb nagyvárosaink első könyvkereskedéseinek alapító éve: Kassa 1493, Brassó 1535, Kolozsvár 1550, Debrecen 1560, Pápa 1577, Pozsony 1594, Lőcse 1611.

A könyvkereskedés a XVIII. század végén indult erős fejlődésnek. A törökök kiűzése után Pesten *Kirchoffer Ferenc* (1703) Budán pedig *Ring Tivadar* (1706) voltak az első kereskedők. Később sok könyvkereskedő az üzletét kiadóvállalattá fejlesztette. *Heckenast* kezdetben mint könyvkereskedő működött, majd 1841-ben *Landererrel* társulva alapított kiadót. A XX. század huszas, harmincas éveinek ismert kereskedői voltak: *Cserépfalvi Imre*, *Nádor Kálmán*, *Novák Rudolf* és *Toldi Lajos*. Az államosítások után a nagy állami mamutvállalatok vették át a könyvkereskedelmet.

Az egyre terebélyesedő könyvkereskedői hálózat a XVIII. század végén új segítő társat kapott, az antikváriumokat. Régi könyvekkel ezideig, különösen Po-

zsonyban és Pest-Budán a házalók és a használt cikkek megvételével foglalkozó zsidó-árusok kereskedtek. Az első antikváriumot Pesten *Muszner Ferenc* ismert budai könyvkereskedő nyitotta meg 1796-ban. Ő volt az első, aki észrevette, hogy egyre több a régi nyomtatvány, amivel a könyvkereskedők már nem szívesen foglalkoznak. A régi könyvek raktárak, padlások és pincék zugaiban porosodtak.

A komoly antikvárkereskedés *Ivancsics Zsigmond*dal indult meg. Ő Bécsben, Budán, majd 1815-ben Pesten alapított antikváriumot (a Nemzeti Múzeum gyűjteményét is sok ritkasággal gyarapította). A múlt század legjelentősebb antikváriusai: *Horovitz Fülöp*, *Dobrovzski Ágost*, *Petrik Géza* és *Ruzicska Armin* voltak.

A XX. századbeli magyar antikváriusok legjelentősebb alakja *Ranschburg Gusztáv*. Ő kapcsolta be a nemzetközi forgalomba az antikvár üzleteket. Közel 200 katalógusa jelent meg, amik ma is útmutatóak a gyűjtők számára.

Jónevű antikváriusok voltak még abban az időben: *Lantos Adolf*, *Magyar Jenő* és *Stemmer Ödön*. Az államosítás után ezek az üzletek is megszűntek. Budapesten az Állami Könyvterjesztő Vállalat, vidéken a Művelt Nép Könyvterjesztő Vállalat antikváriumai elégítik ki az igények nagy részét. Az utóbbi években - a magánkereskedelem fellendítésének jegyében - egyre több magán antikvárium-könyvkereskedői engedélyt is kiadtak.

Az antikváriusok idővel kezdtek rájönni, hogy egy-egy könyvritkaságra több vevő is akad, felmerült tehát a gondolat, hogy árveréseken kellene áruba bocsátani a ritkaságokat. Az első ilyen kísérlet 1784 június 4-én volt, amikor az Egyetemi Könyvtár duplumait árverezték. 1785-ben *Ruprecht Teofil* evangélikus lelkész könyvtárát bocsátották árverésre. Hosszú szünet után az ismert antikváriusok között a már említett *Ivancsics Zsigmond* rendezett árverést Pesten, 1836-ban. Újabb hosszú szünet után az árveréseket *Lantos Adolf* újította fel, 1923-ban.

A folyamatos könyvárverések a Postatakarékpénztár Árverési csarnokának bekapcsolódásával kezdődtek. 1934-től tartották sikeres aukcióikat. 1938 után megingt hosszú szünet következett, majd 1969 november 15-16-án a MOM Művelődési Házában kezdetét vette az Állami Könyvterjesztő Vállalat mai napig tartó árverési sorozata, melyhez 1986 októberében csatlakozott a Könyvértékesítő Vállalat, majd 1988-tól - az antikvár osztály megszűnéséig - a Művelt Nép Könyvterjesztő Vállalat is.

Egyetlen magán antikvárius rendezett könyvárverést a háború óta, az azóta megszűnt *Tóth* antikvárium, 1985 áprilisában. A szintén egyetlen magángyűjtő által rendezett árverés szerény személyemhez fűződik, 1987-ben szakácskönyv duplumaimból, az ÁKV rendezésével és közreműködésével rendeztem árverést.

A gyűjtés területei

E téma ismertetésénél a fő hangsúlyt a XX. század, meg inkább az elmúlt ötven év divatos témáira helyezem, de röviden kitérnék a kihalt, vagy kihalófélben lévő gyűjtői területekre is.

A könyvnyomtatást követő korszak erősen behatárolta a gyűjtés területeit, hiszen a kezdetben megjelent könyvek kizárólag vallástörténeti és kisebb mértékben tudományos jellegűek voltak. A gyűjtők, mit tehettek - ezt gyűjtötték. Később egyre inkább jelentek meg földrajzi, nyelvészeti munkák is, de a szépirodalom hosszú ideig ismeretlen volt.

Mint az köztudott, az 1500-ig megjelent műveket nevezzük inkunábulumnak (bölcso, pólya), magyarul ősnymtatványoknak. E nyomtatványoknak ma elsősorban nem tartalmi, hanem inkább művelődés és nyomdászattörténeti értékük az elsődleges. Az ősnymtatványok a nyomtatott könyv első gyűjtési területét jelentették. Nyugaton a gazdag gyűjtőknek ma is becses területe, a könyvgyűjtés koronája, de nálunk csak nagyon ritkán fordul elő egy-egy példány.

Az ősnymtatványok általában címlap nélküliek, az impresszum - mely gyakran egészen hiányzik -, a mű végén található, mint a kéziratokban. Példányszámuk általában 300 körül mozgott.

Magyarországon a valaha volt - ma már szinte kihalt - legelőkelőbb gyűjtési ágazat a *régi magyar könyvek* gyűjtése volt. Régi magyar könyvek alatt az 1711 előtt megjelent magyar és idegen nyelvű, valamint magyarországi szerzőktől külföldön megjelent könyvek és nyomtatványok értendők. E nyomtatványok első könyvészeti kézikönyvét a Régi Magyar Könyvészetet (RMK) *Szabó Károly*, a Magyar Tudomány Akadémia tagja adta ki 1879-ben.

Az RMK mindmáig legnagyobb gyűjtője *Todoreszku Gyula* volt. Halála után felesége, *Horváth Aranka* a több mint 600 darabból álló 1711 előtti magyar nyomtatványt - köztük 53 unikumot - a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozta.

A századvégi és a század eleji könyvgyűjtők elsősorban szociális szempontból különböztek a harmincas évektől napjainkig kialakult gyűjtői gárdától. Elődeink megtehették, hogy ősnymtatványokat, régi kéziratokat, XVI. és XVII. századi magyar könyveket, híres nyomdák kiadványait gyűjtsék. Az anyagi háttérük adott volt, hiszen a gyűjtők elitjét mágnások, főpapok és gazdag főurak alkották, valamint könyv is volt. A két világháború, a családok kivándorlása, kihalása azonban megtette a magáét. A hatalmas magángyűjtemények a család birtokából közkönyvtárakba, külföldi árverésekre, antikváriumok polcaira kerültek. (Az 1929-es műemlék-törvény életbelépéséig nem szabályozta semmi a régiségek külföldön való értékesítését.)

Éppen ezért az ősnymtatvány és az RMK alig szerepel antikváriumi és árverési forgalomban.

A gyűjtőknek - fentiek miatt - alkalmazkodni kellett a piac és pénztárcájuk megüresedéséhez. Ez az "aklimatizálódás" gyorsan sikerült, bár kezdetben az érdeklődés kizárólag a múzeális, történeti és tudományos könyvek iránt nyilvánult meg, de ezt követően lassan kialakultak az új gyűjtői körök: először a szépirodalom, majd helytörténet, irodalomtörténet, első kiadások, néprajz, szociográfia és jog.

Az ősnymtatványok utáni gyűjtői rangsor talán "legelőkelőbbje" az *első kiadások* gyűjtése. A magyar szépirodalom első kiadásainak gyűjtése a századforduló után mérföldes léptekkel haladt előre és a harmincas éveket elérve uralkodó gyűjtési ágazat lett. A háború után némileg csökkent a kereslet, de az utóbbi években me-

gint egyre többen állnak az első kiadást gyűjtők táborába. Közülük nagyon kevesen vannak, akik válogatás nélkül megvesznek minden darabot. Két fő csoportra oszthatók: a *prózaírók első kiadásainak* gyűjtőire és a *költők első kiadásainak* gyűjtőire. A prózaírók első kiadásának gyűjtői között sokan vannak, akik kiválasztanak egy-két író-t és így próbálják teljessé tenni gyűjteményüket. Manapság a leginkább kedveltek: *Jókai, Karinthy, Mikszáth, Móricz, Krúdy*. A Krúdy-gyűjtők vannak a legkényelmesebb helyzetben, mert 1964-ben megjelent *Tóbiás Áron* Krúdy világa c. könyve, mely az író összes megjelent művét tartalmazza.

Az említett prózaírók legritkább munkái: Jókai Mór: *Vadon virágai*. I-II. kötet. Novellák. Pest, 1848. ; Krúdy Gyula: *Aranybánya* I-II. kötet. Bp. 1901., Kápolnai földosztás. Bp. 1919.

Az említett és a felsorolásból kimaradt prózaírók műveinek első kiadásai között nagyon kevés az igazán ritka, hiszen ezen írók legtöbbje már koruk felkapott bestseller írója volt, így már műveik első kiadása is viszonylag nagy példányszámban jelent meg.

Egészen más a helyzet, - mondhatnám azt is, hogy fordított - költőinkkel kapcsolatban. Legtöbbjük első kiadásai pár száz, maximum ezer példányban jelentek meg és nagyon sok közülük a rendkívül ritka. Ezért a magyar költők első kiadásainak gyűjtői nincsenek könnyű helyzetben. Ez lényegesen nehezebb és költségesebb terület, mint a prózaíróké. Általában *Balassitól József Attiláig* bezáróan gyűjtik költőinket, de a kötetek ritkasága és magas ára miatt van, aki csak egy-egy neves költőnket sorolja be gyűjteményébe. A ma is kedvelt, és keresett költők közé tartozik: *Ady, Arany, Babits, Csokonai, József Attila, Kosztolányi, Petőfi, Radnóti, Vörösmarty*.

Szintén a teljesség igénye nélkül a legritkább és a legkeresettebb első kiadású verseskötetek: *Ady Endre*: Még egyszer. Nagyvárad, 1903., *Versek*. Debrecen, 1899.; *Csokonai Vitéz Mihály*: Diétai magyar múzsa. Pozsony, 1796., *A szépség ereje* bajnoki szívekben. Debrecen, 1800.; *Fazekas Mihály*: *Ludas Matyi*. Bécs, 1815., 1817. *Buda*, 1831 *Landerer*.; *Katona József*: *Bánk Bánk*. Pest, 1821.; *József Attila*: *Szépség koldusa*. Szeged, 1922.; *Kazinczy Ferenc*: *Tövisék és virágok*. Sárospatak, 1811. - az első magyar kis példányszámmal jelzett könyv.; *Madách Imre*: *Lantvirágok*. Pest, 1840.; *Petőfi Sándor* minden kötete, de ezek közül is kiemelkedik a *Cziruslombok Etelke sírjáról*. Pest, 1845 és a *János Vitéz*. Pest, 1845.; *Radnóti Miklós*: *Pogány köszöntő*. Bp. 1930., *Újmódi pásztorok éneke*, Bp. 1931.; *Vörösmarty Mihály*: *Csongor és Tünde*. Székes-Fehérvárott, 1851., *Zalán futása*, Pest, 1825.

Szép számmal vannak, akik például: *Kossuth, Széchenyi, Táncsics* első kiadásainak gyűjtésére szánták el magukat.

A másik ma is kedvelt gyűjtési terület a *helytörténet*. Itt Budapest irodalma vezet, ezen belül is a látképek, illusztrációk. A Budapestre vonatkozó munkákon kívül a gyűjtők egész sora vásárolja egy vidék, vagy város irodalmát - leginkább a szülővárosáét. Ebben a kategóriában különösen kedvelt könyveket nem igen lehet megnevezni, néha egészen jelentéktelen műveket lámpással keresnek és minden vidék megtalálja a maga kutatóját. "Sztrákkötetek" azért itt is vannak. Például: *Hunfalvy-Rochboch, Vasquez, Schams* kötetei egyaránt alapművek és keresettek.

Egyre több embert foglalkoztat családja története, így a *családtörténeti* (genealógiai) *könyvek* gyűjtőinek a száma is megnőtt. Már a harmincas években külön nemességkutató irodákat hoztak létre, ami kihatott a könyvpiacra is, hiszen az ilyen tárgyú könyvek gyűjtői megsokasodtak. A háborút követően természetesen már nem kutatták, hanem ha teheték, letagadták a nemesi származást, de a hetvenes évektől fokozatosan ismét megnőtt az érdeklődés a téma iránt. Vannak olyanok is, akiket a kérdés tudományos oldala vonz. Ezek a kutatók biztosítják a heraldikai és genealógiai irodalom kézikönyveinek állandó forgalmát. Nagyon keresettek: *Bárczay, Nyáry, Kempelen, Nagy Iván* és *Karácsonyi* művei.

Egyetlen könyvgyűjtési ág van, melynek folytonossága a magyar bibliofília történetében megszakíthatatlan, amelyik egyformán időszerű és népszerű gyűjtési ág a magyar magánkönyvtárak fennállása óta - és ez a *magyar történeti irodalom* és a vele kapcsolatos tudományágak gyűjtése. (Tulajdonképpen a helytörténet és a genealógia is ide tartoznak, az előzőekben csak azért emeltem ki őket, mert irántuk ma a szokottnál is nagyobb érdeklődés nyilvánul meg.)

A régi, legszebb és legnagyobb magyar könyvgyűjtemények már a múlt században is ezek közül kerültek ki. Minden tudományág, amely a magyar múlttal foglalkozik, megtalálja az érdeklődőket. Ezen belül is a legértékesebbek az úgynevezett forrásmunkák. Különböző levélgűjtemények, szövegkiadások még árveréseken is komoly összegekért kelnek el. Ilyenek például: a *Pauler-Szilágyi*-féle honfoglaláskori kútfői, *Szalay* erdélyi életrajzi kiadványai, valamint a *Monumenta Hungarica Historica* kötetei, a *Hazai Okmánytár* és a *Székely Oklevéltár*. Keresettek ebben a témakörben - elavultságuk ellenére - az összefoglaló történeti művek és a történeti monográfiák kötetei. A leginkább "kapósak": *Szilágyi S.*: A magyar nemzet története I-X. kötet, *Hóman-Szekfű*: Magyar történet I-V. kötet, *Kövári László*: Erdély történelme I-VI. kötet. Már a háború előtt is, de főleg a hetvenes évek második felétől lettek keresettek a Nagy-magyarország volt nemzetiségeire vonatkozó könyvek, nyomtatványok. *Hunfalvy, Jancsó* és *Steiner* könyvei a legfelkapottabbak.

Valaha számottevő, ma már kevésbé keresett gyűjtői ágazatok: A *judaica*, a *régészeti és műemlék* irodalom, a szent-koronára vonatkozó irodalom, valamint a jogi könyvek - ezek közül a *Tripartitum* RMK kiadásai a kivételek.

Ma is divatos terület - főleg a szépirodalom első kiadásainak gyűjtése óta - a *magyar irodalomtörténet* és *nyelvészet*. A régiek közül *Czvittinger, Bod, Rotarides*, a két háború közöttiekből *Pintér* kétkötetes rendszerezése, *Simonyi* és *Zolnay Gyula* nyelvemlék kiadásai az alapkönyvek.

Jelentős tábora van a *szellemi* és *tárgyi néprajz*, valamint a *szociográfia* gyűjtőinek is. A legkeresettebb szerzők: *Tessedik Sámuel, Malonyai, Hermann Ottó, Kriza János, Ipolyi Arnold*. A néprajzzal és szociográfiával azonos az érdeklődés a *földrajz* és a *természettudományok* területén. A gyűjtők között értékes a komplett *Orbán*-féle hatkötetes Székelyföld, az *Osztrák Magyar Monarchia* írásban és képben, valamint a történeti földrajz területéről *Csáky, Ortvy* és *Rupp* művei. A földrajzi képeskönyvek is nagyon keresettek és ritkák, de a komplett albumok megvételére - magas áruk miatt - kevesen gondolhatnak. Az *Alt, Hunfalvy, Kubinyi-Vahot* albumok vezetik a népszerűségi listát.

Az *útleírásoknak* is megvan a kialakult gyűjtői gárdája. Főleg *Forray, Hering, Jerney* és *Magyar László* utazásainak leírásai keresettek. A térképek közül *Lipszky* a Görög atlasz és *Ortelius* különféle kiadásai a ritkán előfordulók.

Gyűjtői vannak, de aránylag kisebb érdeklődést kelt az *egyháztörténelem* és a régi *vallásos irodalom*, valamint az *imakönyvek* gyűjtése. Ez alól csak a különböző biblia (*Károli, Káldy*) kiadások a kivételek, de a régi latin nyelvű teológiai irodalom úgyszólván senkinek sem kell.

Az *orvosi könyvek* után érdeklődők is meglepően kevesen vannak. A múlt század hetvenes évei után megjelent ilyen jellegű könyvek az antikváriumokban szinte eladhatatlanok. A szűk gyűjtői kör az 1870-es évek előtt megjelent, népi gyógyászattal, különleges házi orvosságokkal, egészséggel foglalkozó diaetikai műveket keresi. Ezek között viszont nagyon sok komoly ritkaság van. Elsőként kell megemlíteni *Pápai Párizs Ferenc*: *Pax corporis-át*, mely az első magyar nyelvű orvosi könyv. (Első három kiadása: 1690, 1692, 1695.) Keresettek még: *K. Mátyus István*: *Ó és Új Diaetetica* c. műve (I-II. kötet 1762-66., I-VI. kötet 1787-93), a *Kis József* által írt *Egészséget tárgyaló katechismus* (1794 és 1796) *Váli Mihály*: *Házi orvos szótárosa* (1792), *Csapó József*: *Orvosló könyvetske* (1791).

"Komolytalan" terület következik: az *anekdoták, viccek, közmondások, regék, mondák* gyűjtése. Rendkívül népszerű téma, minden korszakban felkapott gyűjtői terület volt - és ma is az. *Erdélyi, György Lajos, Benedek Elek, Tóth Béla* művei - bár nem nevezhetők kifejezetten könyvritkaságnak - nagyon keresettek.

Egy-két kivételes ritkaságon kívül (pl.: *Gárdonyi Géza*: *Göre Gábor* kötetei, *Nagy Imre*: 5000 vicc c. munkája, vagy az első magyar élclap, *Gaál György*: *A tudós palotz avagy Furkás Tamásnak Mónosbélbe lakó sogór-urához írtt /sic!/ levelei*. Budán 1803-1804) az árak sem túlságosan magasak, ez is növeli a gyűjtői kedvet. Ennek a témának kivételesen van egy rövid bibliográfiája is *György Lajos* a *Magyar anekdóta története és egyetemes kapcsolatai* c. könyvében, mely 1934-ben jelent meg.

Egy szintén nagyon divatos és érdekes témakör a *miniatűr* és a *kolibrikönyvek* gyűjtése következik. Ezek a könyvek méretben térnek el egymástól, a miniatűrök 5-6 cm-esek, a kolibri könyvek ugyanannyi vagy még kevesebb mm nagyságúak. Magyarországon legnagyobb gyűjtője a nemrég meghalt *Janka Gyula*, az Egyetemi Nyomda volt igazgatója volt. Magam is láttam a gyűjteményét, mely közel 8000 darabból állt és Európában csak egy svájci gyűjtő szárnyalta túl. Ő írta meg a miniatűrkönyvek bibliográfiáját, természetesen miniben. Magyarországon ez a gyűjtői ágazat egy külön kasztot képvisel, gyűjtőik klubokat alakítottak, ahol könyveiket cserélik. Legrégibbi gyűjtőklubjuk a Fővárosi Művelődési Ház a Fehérvári úton, ahol több mint 30 éve cserélgetik ritkaságaikat.

A normál nagyságú könyvek gyűjtői kicsit csodabogaroknak tartják a miniatűr gyűjtőket, az antikváriumok közül is igen kevés forgalmazza ezeket, így kevesen tudják, hogy az első kolibri könyv már 1490-ben megjelent Milánóban, *Szent Benedek* szabályai címmel, amelynek nyomtatási tükre 65 mm volt, ami ma már a miniatűr kategóriába tartozik. A rekordot sokáig az 1896-ban Padovában megjelent *Gali-*

lei levelei tartották 16,5x11 mm-rel. Ezt később a rekordok hazája, Amerika döntötte meg *Omar Khayam* verseinek 6,3x4,5 mm-es kiadásával.

Egy több szempontból érdekes terület, a *szakácskönyv gyűjtés*, amit nemcsak a szó klasszikus értelmében vett könyvgyűjtők, hanem sokan mások (szakmabeliek, háziasszonyok, művészek) is gyűjtenek divatból, vagy magáért a benne lévő receptekért.

A magyar szakácskönyvkiadás - az európai és más földrészek kiadásával ellentétben - nem túlságosan régi keletű. Míg a német és francia nyelvterület már ősnyomtatványként megjelentette első szakácskönyveit, addig az eddig ismert legkorábbi magyar kiadás, "csak" 1695-ből származik. A korabeli szakácskönyv-gyűjtőknek - ha egyáltalán voltak ilyenek - hosszú idő állt rendelkezésükre, hogy a könyv címét (Szakács mesterségnek könyvetskéje) megjegyezzék. Ugyanis egészen a XVIII. század végéig azonos címmel, különböző helyeken (Kolozsvár, Nagyszombat, Kassa) szó és cím szerint ugyanaz a könyv jelent meg, jelenlegi ismereteink szerint tizenhárom kiadásban.

Szakácskönyv kiadásunk új fejezete 1816-ban kezdődött, *Czifray István*: Legújabb magyar szakácskönyv c. művével.

Az 1870-es évektől indult meg a szakácskönyv kiadás "dömpingje". (*Rézi Néni, Szekula Teréz, Zilahy Ágnes, Zemplényi (Szabó) Antónia* - hogy csak a legismertebbeket említsem) szakácskönyvei több kiadásban jelentek meg, a gyűjtők legnagyobb örömeire. A nyolcvanas évek elejétől - a divatos gyűjtői területet kihasználva - a könyvkiadók válogatás nélkül adják ki a különböző szakácskönyveket.

A nem csak kifejezetten könyvgyűjtők által keresett könyvek közé tartozik a *sport témájú könyvek* gyűjtése is. Sok sportoló, sportkedvelő is gyűjti ezeket a könyveket. Sajnos a háború előtti irodalom eléggé szegényes, bár *Mező Ferenc* olimpiákról írott könyvét 1928-ban az amszterdami olimpián aranyéremmel díjazták. A legismertebb és legkeresettebb magyar sportkönyv *Siklóssy László*: A magyar sport 1000 éve című 3 kötetes munkája, mely 1927-ben jelent meg. E téma gyűjtői közül is sokan csak egy sportág szakmai és sporttörténeti anyagára specializáltak gyűjtésüket. Legtöbben a sakk-könyvek gyűjtői vannak.

Újra közkedvelt és nagyon divatos a régi magyar *gyermekkönyvek és mese-könyvek* gyűjtése. Gyermekkönyvnek nevezhető például az első ismert ABC-s könyvünk is (1539, *Erdősi Szilveszter János* műve), de ide tartoznak a vallásos, bibliát magyarázó, az erkölcsös viselkedésre, a rendes, jó modorra oktató könyvek, valamint az *ifjúsági szépirodalom*. A mesekönyvek közül a gyűjtők kedvenceit talán felsorolni sem érdemes, hiszen mindenki ismeri őket. (*Grimm, Andersen, La Fontaine* meséi, *Félix Salten* Bambi könyvei, *Sebők Zsigmond* Mackó úr sorozata, *Benedek Elek* mesekönyvei, *Collodi* Pinocchio kalandjai, stb.)

A gyűjtőknek kiváló eligazítást nyújt *Drescher Pál*: Régi magyar gyermekkönyvek bibliográfiája, mely 1934-ben jelent meg. Drescher a 20-as, 30-as évek máig is legnagyobb gyermekkönyv gyűjtője volt. Katalógusának ma már nagy hibája, hogy az 1711-ig megjelent könyveket író és cím szerint nem tartalmazza, csak utal Szabó Károly RMK kötetekre, illetve a gyermekkönyvek sorszámaira.

Igazán nem szándékosan hagytam a végére a legdivatosabb mai témákat, a *reformkor* vagy *felvilágosodás* és az 1848-49-es *szabadságharc* irodalmának a gyűjtését. Nem véletlenül említtem együtt a kettőt, mivel a felvilágosodás korának eseményei több vonatkozásban hatással voltak a szabadságharc kitörésére, így ezeket a témákat sokan együtt is gyűjtik. Külön könyveket innen nem érdemes kiemelni, a lényeg az, hogy - főleg a reformkort gyűjtők esetében - az ebben az időszakban megjelent minden könyvet gyűjtenek, tehát az ez időben megjelent első kiadásokat ugyanúgy, mint a különböző témák bármelyikét. Természetesen a legkeresettebbek és a legritkábbak a felvilágosodás korának legismertebb írói és költői (Bessenyei, Csokonai stb.). A szabadságharc irodalmának gyűjtői között alapmű *Gratza György*: A magyar szabadságharc története című 5 kötetes műve, mely 1894-1898 között jelent meg. A könyvek mellett a korabeli röpiratokat és kiáltványokat is gyűjtik.

Annak ellenére, hogy a régi híres nyomdák által kiadott könyvek gyűjtése kihalófélben van, minden évben akad gyűjtő, aki elkezd a háború előtti két híres nyomda, a *Kner* és a *Tevan* kiadásainak gyűjtését, pedig több, mint harminc éves gyűjtői múltammal kijelenthetem, hogy a Kner kiadványok megközelíthetőleg teljes összegyűjtése egy magángyűjtő, de még egy könyvtár számára is teljesen lehetetlen. A nyomda első terméke 1882-ben jelent meg - már ebből sincs ismert példány - amit 1944-ig 566 könyv, füzet és nyomtatvány követett, sok közülük egy, öt, tíz, vagy húsz példányban. Az 566 kötetben természetesen nincsenek benne az időszakos nyomtatványok és a hasonló sajtótermékek. Ha valaki mégis kedvet kap a Kner kiadványok gyűjtésére, rendkívül hasznos kézikönyvet használhat: 1982-ben *Lévay Botondné* és *Haimann György* összeállításában megjelent a Kner-nyomda kiadványainak tükrében című kétkötetes mű, mely az összes, valaha létezett Kner-kiadványt tartalmazza.

Annak ellenére, hogy Kner gyűjtő nagyon kevés van, szinte minden könyvgyűjtő könyvtárában található Kner kiadvány, hiszen a megjelent 566 kötetben minden eddig felsorolt témát érintő könyv előfordul.

Valamivel könnyebb, de szintén nehéz terület a Tevan könyvek gyűjtése. A *Tevan Adolf* által Békéscsabán alapított nyomdát fia, *Tevan Antal* emelte nemzetközi színvonalúra. 1911-től kezdte nyomtatni a filléres Tevan sorozat könyveit, mely nem tévesztendő össze az 1912-től 1919-ig megjelent Tevan Könyvtár kötetével, valamint a legritkábbal, a Tevan Amatőr sorozattal. Ezek - a Kner kiadványokhoz hasonlóan reprezentatív kötésben és szintén kis példányszámban számozva jelentek meg és ma már nagyon ritkák.

Az első kiadások értékét erősen növelik az aláírások és dedikálások. Vannak gyűjtők, akik témától függetlenül csak az aláírt, vagy dedikált műveket gyűjtik. Ide sorolhatom a számozott, kis példányszámban megjelent könyvek gyűjtőit is. Vannak továbbá, akik a könyv tartalmától függetlenül a szép kötések, a díszes és illusztrált műveket gyűjtik. Természetesen csak eredeti állapotban. Köztük a legkeresettebbek az illusztrált természettudományos művek, például a *Vámgel-féle Nagy Képes természetrajz*.

Nem szabad megfeledkezni a ma is sokat forgatott *lexikonokról* (Pallas, Révai), *bibliográfiákról* (Szabó, Petrik, Apponyi), *életrajzi lexikonokról* (Szinyei), és a

többi olyan segédeszközről, mely a könyvgyűjtőket a gyűjtésben segíti. Bármennyire furcsa, sok könyvgyűjtő van, aki csak a fent felsorolt lexikális műveket, illetve anyagokat gyűjti.

Egy "haldokló" és - legalábbis magyar területen - "újszülött" gyűjtési területtel fejezem be. A "haldokló" a huszas-harmincas évek bestseller szépirodalmának és a gyűjtők között "pengős" regényeknek nevezett (Palladis, Nova, Pesti Hírlap, Auróra) *krimik* és *kalandregények* gyűjtése. A bestseller írók akkori nagy nevei (*Harsányi, Gulácsy, Vaszary, Bromfield, Cronin, Knittel* stb.) lassan feledésbe merülnek, a ma generációjának már idegenek a kissé szirupos, happy-end-del végződő regények. A gyűjtés kihalásában közrejátszik az utóbbi évek könyvkiadása is, mert a szerzői jogdíjak lejártával tömegesen adják ki az akkori sikerkönyveket - magas áruk ellenére még mindig olcsóbban, mint a régi eredeti kiadás ára.

A pengős regényekkel ugyanez a helyzet. A szűk gyűjtői kör 500-1000,-Ft közötti összegért cserélte az eredeti Palladis és Nova krimiket, kalandregényeket (*Edgar Wallace, Zane Grey, Spencer Wlas, Max Brand, Valentine Williams* stb.). Az új kiadások ára a fentiek töredéke, így ez a gyűjtői terület is lassan kihal.

Az "újszülött" a tudományos-fantasztikus, népszerű nevén *sci-fi irodalom* gyűjtése. A két nagy klasszikus - *Verne* és *Wells* - kivételével a két háború között alig jelent meg e témában könyv, így gyűjtői sem igen voltak. Az ötvenes-hatvanas évek elején a Móra Kiadó indította az ifjúság számára a *Botond Bolics György* által írt fantasztikus regényeket. Folytatódott az orosz nyelvű sci-fi könyvek fordításával, majd belépett a körbe (1969-ben) a Kozmosz fantasztikus regények sorozata. A Kossuth Könyvkiadó - politikai profiljától eltérve - a hetvenes években megindította sci-fi sorozatát. Azóta ebben a témában is "dömping" van. Az írásművek szakmai megítélése nem az én feladatomban, de a jelenlegi könyvtárak mellett nem árt, ha az olvasók és a gyűjtők szelektálnak. A leendő gyűjtők kedvéért: Az első magyar nyelvű sci-fi Klimius Miklósnak Föld alatt való útja, melyet *Györfi József* fordított magyarra és 1783-ban jelent meg Pozsonyban.

Remélem, hogy ezzel a szerény összefoglalóval némi útmutatást tudtam adni a könyvtárosoknak és könyvgyűjtést kezdőknek a különböző gyűjtői ágazatokban való eligazodáshoz.

Irodalom

1. MAKKAI László: Könyvek, gyűjtők, könyvtárak. = Magyar Könyvszemle. 3. folyam, 62. év. 1938. 294-312. p.
2. LANGER M[ór]: A magyar és külföldi bibliofília története. Ritka és becses könyvek jegyzéke. Bp. Jakab ny. 1936. 192. p.
3. STEINHOFFER Károly: A könyv története. 1. r. = Iparosok olvasótára. 21. Bp. 1915.